

“MUSIQA VA SAN’AT FANLARINI BOSHQA FANLAR BILAN INTEGRATSIYALASHGAN HOLDA O‘QITISHNING TA’LIMDAGI O‘RNI”

Toshkent shahar 14-son bolalar musiqa va san’at maktabi direktori

Kurbanov Baxtiyor Baxodirovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh avlodni har tomonlama rivojlangan, komil va yuksak ma’naviyatli shaxsni shakllanishida musiqa va san’atning o‘rni beqiyos ekanligi, buning uchun esa musiqa va san’at yo‘nalishidagi darslarni qiziqarli va mazmunli o‘tishda fanlararo integratsiyalashuvini kuchaytirish lozimligi haqida fikr boradi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, integratsiya, estetik tarbiya, strategiya, ijtimoiy soha, inventar, ko’pfanli yondashuv

Ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 8 iyuldagi “Bolalar musiqa va san’at maktablarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va ularning faoliyatini yanada yaxshilash bo‘yicha 2009-2014 yillarga mo‘ljallangan davlat dasturi to‘g‘risida”gi pq-910 son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 20 noyabrdagi “Bolalar musiqa va san’at maktablari faoliyatini yanada takomillashtirish bo‘yicha 2016 — 2020 yillarga mo‘ljallangan davlat dasturi to‘g‘risida”gi PQ-2435-son qarorlarini amalga oshirilishi natijasida respublikamizning barcha hududlarida zamonaviy o‘quv uskunalari va musiqa asboblari bilan jihozlangan 320 dan ortiq bolalar musiqa va san’at maktablari ishga tushirildi.

2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-son “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorlarini insoniyat qadim – qadimdan kuy va qo‘shiqni insonni ezgulik, yaxshilik kabi fazilatlar olamiga yetaklaydigan, insonga najot va taskin beruvchi, uni darddan, iztiroblardan halos qiluvchi, inson qalbini to‘g‘ri yo‘lga chorlaydigan: – xudbinlik, xiyonotkorlik, yovuzlik, ikki yuzlamachilik, yolg‘onchilik, xasadgo‘ylik, takabburlik, buzg‘unchilik, qo‘ying-ki barcha shaytonniy illatlardan insonlarni asraydigan qudrat deb tan olingan. Kuy va qo‘shiq tarbiya manbai bo‘lib, inson odobi, axloqi, sharm, ibo va hayosini tarbiyalaydi, millatning

qiyofasi, ruhiyati va shakl-u shamoyilini belgilaydi, deb qaralgan. Musiqiy madaniyat xalq ma'naviy dunyosining ajralmas qismi bo'lib, uning ma'naviy ehtiyojini barcha davrlarda qondirgan va har doim hamdard bo'lgan, beminnat xizmat qilgan. Zero, bugungi mustaqillik davrimizda ham o'zining ma'naviy burchini muqaddas bilib, xalqimizga xizmat qilmoqda. Shuning uchun ham musiqa madaniyatimiz bugungi kunning ulkan ijod maydoniga aylandi.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy “Kuy, qo‘shiq ilhombaxsh, shifobaxsh hamda hayotbaxsh kuch” deb ta’kidlagan. Mashhur rus olim – pedagoglardan D.B.Kobalevskiy: “Musiqa tarbiyasi – bu faqat insonni musiqachi qilib tarbiyalash emas, eng avvalo, yosh murg‘ak bola, so‘ngra shaxsni barkamol xislat va fazilatlar bilan kamol toptirish vazifasini o‘z burchi deb biladi. Musiqa san’atining o‘ziga xos xususiyati uning tovushlar obrazi orqali kishilarning ichki dunyosini, his-tuyg‘ularni, fikr va kayfiyatlarini ifodalay olishdadir. Musiqa san’atining har xil vaziyatlari orqali ayniqsa, kishining his-tuyg‘ulariga chuqur ta’sir etadi. Uni tushunishda badiiy asarlarning mazmunini ongli idrok etish bilan bir qatorda emotsional ruhiy idrok etish qobiliyatiga ega bo‘lish ham muhim rol o‘ynaydi. Bilamiz-ki, musiqa asari ham ongli, ham hissiy idrok etilgandagina tinglovchilarda chuqur tassurot qoldiradi, estetik kechinma paydo bo‘ladi. Shu o‘rinda buyuk sharq mutafakkiri Abu Nasr Forobiyning musiqa ilmini keltirib chiqargan sabablar haqidagi fikrlarini qayd etish maqsadga muvofiqdir, -“Men tasdiqlayman-ki, substansiya harakatiga ega bo‘lgandan so‘ng, ovozga ham ega bo‘ldi va bu ovoz uch turga bo‘linadi; xususan, baland, past va o‘rtacha. Ovozlar to‘g‘risidagi ilm shu ma’noda foydali-ki, u o‘z muvozanatini yo‘qotgan (odamlar) xulqini tartibga keltiradi va muvozanatda bo‘lgan (odamlar) xulqining muvozanatini saqlab turadi. Bu ilm tananing salomatligini uchun ham foydalidir”. Bu turli fanlar va bilim sohalarini birlashtirish orqali o‘quv jarayonini samarali va mazmunli qilish usulidir. Ushbu usul o‘quvchilarga yanada kengroq va chuqurroq bilim olish imkonini beradi, shuningdek, turli ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Aynan shu sababli ham musiqa va san’at fanlarini boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan holda o‘qitish muhim.

Zamonaviy ta’lim tizimi fanlararo integratsiyani zarurat sifatida ilgari surmoqda. Xususan, musiqa va san’at fanlari o‘quvchilarning estetik didini shakllantirish, madaniy

merosni anglash hamda boshqa fanlardagi bilimlarni mustahkamlash vositasidir. Shu sababli, bu fanlarning boshqa o'quv predmetlari bilan uyg'unlashuvi o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi.

O'zi "integratsiya nima?" degan savolga qisqacha javob bersak. Integratsiya tushunchasi N.I.Kondakovning mantiqiy lug'at ma'lumotnomasida shunday talqin qilingan: "Integratsiya – har qanday qismlar, elementlarning yaxlitligi sifatida birlashishidir". Falsafiy lug'atda quyidagi ta'rif berilgan: "Integratsiya – rivojlanish jarayonining bir tomoni. Oldin bir-biriga o'xshash bo'lmagan qismlarga, elementlarga birlashish bilan bog'liq ". Biroq, yuqoridagi ta'riflarda kontsepsiyaning faqat umumiy tavsiflari berilgan.

Ta'lim tizimiga fanlarning integratsiyalashuvining joriy etilishi hozirgi kunda maktab va butun jamiyat oldiga qo'yilgan vazifalarni hal qilish imkonini beradi. Integratsiyalashgan darslar bolalarda dunyoning yaxlit rasmini shakllantirishga, tabiatdagi, jamiyatdagi va butun dunyodagi hodisalar o'rtasidagi aloqalarni tushunishga yordam beradi. Integratsiyalashgan darsda didaktik maqsadlarga yaxshiroq erishiladi: kognitiv, rivojlantiruvchi va tarbiyaviy. Estetik sikl ob'yektlarining integratsiyasi bu aloqaning axloqiy va axloqiy tomoniga ta'sir qiluvchi inson - jamiyat - tabiat munosabatlariga erishishga imkon beradi. Tabiiy ravishda paydo bo'ladigan yo'llar mavjud. Bu shunchaki bir-birini to'ldiradigan tasviriy san'at va badiiy mehnat, tasviriy san'at va adabiyot, tasviriy san'at va musiqa kabi kurslarni birlashtirish haqida. Misol uchun, Shishkin va Levitanning lirik rasmlari Rossiyaning kengligi, qudrati, ulug'vorligini ochib beruvchi Chaykovskiy musiqasi ostida yaxshiroq idrok etilgan. Aivazovskiyning san'at asarlari Shostakovich va Betxoven musiqasi bilan to'ldiriladi, bu halokatga uchragan odamlarning fojiasini va kemani parcha-parcha qilib tashlagan elementlarning to'liq kuchini his qilish imkonini beradi. Musiqa va tasviriy san'atning integratsiyasi esa o'quvchilarga darsda nafaqat tinglash, tasavvur va his-tuyg'ularni rivojlantirish, balki o'zlari ham ijodkorlik bilan shug'ullanishlari uchun imkon beradi.

Musiqa va san'at darslarida integratsion ta'lim — bu musiqa ta'limini boshqa fanlar bilan birlashtirish orqali o'quv jarayonini boyitish va o'quvchilarning umumiy rivojlanishini ta'minlash usulidir. Ushbu yondashuv o'quvchilarga musiqa orqali boshqa

bilim sohalarini tushunishga yordam beradi va ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Musiqa va san'at darslarini boshqa fanlar bilan integratsiya qilib o'qitilganda o'quvchilar bir fan doirasida olingan bilimlarni boshqa fanlar bilan bog'lab, yanada kengroq tushuncha hosil qilishlari, amaliy vaziyatlarda qo'llash orqali o'quvchilarning bilimlari yanada mustahkamlanishi, integratsiya orqali o'quvchilar muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuvni rivojlantirishi mumkin. Quyida ushbu ijobiy yondashuvlardan bir nechtasini keltirib o'tamiz.

Musiqa va san'at darslarida mavzu asosida integratsiya: O'xshash mavzularni birlashtirish orqali o'quvchilar bir vaqtning o'zida bir nechta fanlardan bilim olishadi.

Musiqa darslarida integratsiya qilishning afzalliklari:

1. **Ko'p qirrali o'qitish:** Musiqa darslari boshqa fanlar (matematika, tarix, san'at, til) bilan bog'lanishi orqali o'quvchilarning umumiy bilim doirasini kengaytiradi.
2. **Ijodiy yondashuv:** Musiqa orqali o'quvchilar o'z fikrlarini ifoda etish, ijodiy loyiha yaratish va guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar.
3. **Tuyg'u va hissiyotlarni rivojlantirish:** Musiqa darslari orqali o'quvchilar o'z his-tuyg'ularini tushunish va ifoda etish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Musiqa va san'at darslarini boshqa fanlar bilan integratsiyalash badiiy faoliyatni ijodiy jalb qilishni matematika, tabiatshunoslik, til san'ati, ijtimoiy tadqiqotlar va texnologiya kabi boshqa fanlar mazmuni bilan birlashtiradi. San'atni muayyan tarkib sohaları bilan birlashtirishning ko'plab usullari mavjud. Masalan, sayyoralararo sayohat risolasida ilm-fan mazmuni badiiy mahorat bilan birlashtiriladi. **Musiqa va san'at darslarini tarix** fani bilan integratsiyalaganda o'quvchilar tarixiy davrlarni o'rganish jarayonida o'sha davrning musiqa uslublarini va mashhur kompozitorlarini kiritish orqali tarixiy kontekstni yanada chuqurroq anglashlari mumkin. Shuningdek, har bir davr o'z musiqasiga ega – bu musiqiy namunalar orqali tarixiy voqealar, madaniyat va davr ruhini o'rganish imkoni bo'ladi. Masalan, jadid davrining musiqiy merosi orqali o'sha davrdagi ijtimoiy-siyosiy holatni tahlil qilish mumkin. **Matematika** fanida esa musiqa ritmlari, interval va akordlar orqali matematik tushunchalarni (masalan, nisbati, vaqt o'lchovlari) o'rgatish, vizual san'at o'rtasidagi bog'lanishlarni o'rganish, masalan, musiqiy asarlarni tinglash va shu asarga mos keladigan rasm chizish kabi xususiyatlar shakllanadi. Musiqiy

ritm, taktmeterlar va notalar tizimi matematik ifoda va sanash qobiliyatini rivojlantiradi. Notalarning davomiyligi (butun nota, yarmi, choragi) ulardagi fraksiyalar orqali ifodalanadi – bu o‘quvchilarning matematik tushunchalarini mustahkamlashga yordam beradi. Ovozning balandligi, tovush to‘lqinlari va rezonans hodisalari fizik qonuniyatlar asosida tushuntiriladi. O‘quvchilar asboblarni tovushini tahlil qilib, fizik hodisalarni real hayotda kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Ma’lumki, musiqa darslarining o‘ziga xos tomonlari ko‘p bo‘lib, shulardan xor bo‘lib kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash va nota bilan kuylash kabi asosiy qismlarni o‘z ichiga oladi. Albatta, mazkur dars bosqichlarini mutaxassis bo‘lmagan kishilar bajara olmaydilar. Natijada dars zerikarli bo‘lib, bolalarning musiqaga bo‘lgan qiziqishlari susayadi va ular qo‘shiq kuylashdan yiroqlashib qoladilar. Shuni nazarda tutib, bolalarning badiiy tarbiya sohasidagi faoliyatini e’tibordan chetda qoldirmay, har bir fanni o‘z mutaxassisiga topshirish kerak. Bolalarni musiqa san’atiga qiziqtirish uchun badiiy havaskorlar to‘garagining kamida 3 ta sho‘basini mutaxassis rahbar bilan ta’minlab ishga solish maqsadga muvofiqdir. Masalan, xor, xalq cholg‘u asboblari dastasi, ashula va raqs kabi sho‘balar belgilangan vaqtda ishlab tursa, unga qatnashayotgan bolalarning qalblari quvonchga to‘lib, maktab ularning sevimli maskaniga aylanib boradi. Umuman olib qaraganda maktabdagi musiqiy tarbiya o‘quvchilarning ma’naviy olamini boyitish bilan birga, ularning ijodiy qobiliyatini ham o‘stirib boradi. Musiqaning sehrli tovushlari hayotni yangi bir bo‘yoqlarda ko‘rsatib, yosh avlodni estetik jihatdan barkamol bo‘lgan kishilar idealiga yaqinlashtirib boradi. Estetik tarbiyaning samaradorligini oshirish maqsadida pedagogika institutlarining hamma fakultetlarida, ayniqsa o‘zbek filologiyasi fakultetida musiqa san’ati va folklori hamda boshqa san’at turlari ham o‘qitilishi kerak deb hisoblaymiz. Adabiyot hamisha musiqa bilan birga yashagan. Shu sababli ham adabiyot fakultetlariga hissiyotli va dardli o‘quvchilarni qabul qilish zarur. Ularning, eng avvalo she’riyatidan, biroz bo‘lsada musiqadan ham xabari bo‘lishi kerak. Shundagina u kelgusida yetuk adabiyotchi bo‘la oladi.

Musiqa fanlarida integratsion ta’limning asosiy tamoyillari:

a) Fanlararo bog‘lanish: Musiqa darslari tarix, san’at, matematika va til kabi boshqa fanlar bilan bog‘lanishi orqali o‘quvchilarning bilim doirasini kengaytiradi.

b) Amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv: O'quvchilar musiqa orqali o'rganilgan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishadi.

c) Ijodiy yondashuv: Musiqa darslari o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rag'batlantiradi va yangi g'oyalar ishlab chiqishlariga yordam beradi.

O'quvchilar musiqa orqali boshqa fanlardan (tarix, matematika, san'at, til) ko'nikmalarni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu, o'z navbatida, ularning umumiy bilim doirasini kengaytiradi.

Musiqa darslari orqali o'quvchilar o'z qobiliyatlarini va qiziqishlarini aniqlash imkoniyatiga ega bo'lishadi, bu esa ularni kelajakdagi kasbiy yo'nalishlarini tanlashda yordam beradi.

Musiqa, she'riyat, tarix, tasviriyl san'atning uyg'unligi o'qituvchiga darslarni o'quvchilar uchun qiziqarli qilish uchun cheksiz imkoniyatlar beradi. Ammo ma'lum miqdordagi rasmlarni tomosha qilish, ma'lum miqdordagi musiqa qismlarini tinglash va biz ko'rgan va tinglayotgan narsalarga aralashish o'rtasida juda katta farq bor. Va muammo qanchalik eshitish, ko'rish yoki bajarish emas, balki qanday bajarish - ovoz bilan emas, balki yurak bilan, ko'z bilan emas, balki qalb bilan ko'rishda namoyon bo'ladi.

O'quvchi yoshlarni musiqa va san'atning beqiyos va maftunkor namunalaridan bahramand etish maqsadida, ularni shu asosda tarbiyalash va bu sohada mahoratlarini yanada rivojlantirish uchun dunyo miqyosida bir qancha respublika va xalqaro tanlovlarda ishtirok etishlari zarur. Va yoshlarimiz bu borada ancha ko'zga ko'rinarli yutuqlarga erishib kelmoqdalar desak, mubolag'a qilmagan bo'lamiz.

Misol tariqasida, Rossiya, Ispaniya, Kuba, Qozog'iston, Germaniya, Latviya, Litva, Italiya, Fransiya kabi bir qator dunyoda o'z nufuzi va o'rniga ega bo'lgan davlatlarda o'zlarining yorqin ijro mahoratlarini namoyish etib kelmoqdalar.

Xulosa qiladigan bo'lsak, Musiqa maktablarida integratsion ta'lim o'quvchilarga yanada boy va qiziqarli o'qish tajribasini taqdim etadi, ularning ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi va kelajakda muvaffaqiyatga erishgan shaxs bo'lishlariga yordam beradi.

Musiqa va san'at O'zbekistonning xalqaro maydondagi obro'yini yanada oshirish, nufuzini yanada yuksaltirish uchun imkoniyat yaratadi.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek, nimaniki o'z oldimizga maqsad qilib qo'ymaylik, qanday buyuk ishlarni amalga oshirishga intilmaylik, barcha ezgu niyatlarimizning zamirida farzandlarimizni ham jismonan, ham ma'naviy jihatdan sog'lom qilib o'stirish, ularning baxt-u saodati, farovon kelajagini ko'rish, dunyoda hech kimdan kam bo'lmaydigan avlodni tarbiyalash orzusi mujassamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston respublikasi prezidentining O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida farmoni. <https://lex.uz/docs/-3107036>
2. A.M.Forobiy. Fozil odamlar shaxri.T, 1993.176-bet
3. Oliy o'quv yurtlarida o'qitishning zamonaviy usullari(O'quv uslubiy qo'llanma) Toshkent 2020-yil 186-bet.
4. A.Jabborov,S.Begmatova, M.Azamova. O'zbek musiqasi tarixi. Toshkent 2018.
5. Boshlang'ich sinflarda musiqa darslarini taxminiy rejalashtirish. (Tuzuvchilar D.Omonullaev va boshq.) -T., 1995.
6. Dmitrieva L.G. Chernoiivanenko N. Metodika muzo'kalnogo vospitaniya v shkole.- M., «Prosveshenie», 1989.
7. Omonullaev D. Bolalar bog'chasida musiqa. -T., «O'qituvchi», 1980.
8. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. Musiqa, tasviriy san'at, jismoniy tarbiya. - T., 1999.
9. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa madaniyati fani bo'yicha sinov dasturi (1-7sinflar)- T., 1998.